

BOTOS KATALIN-BOTOS JÓZSEF

Európa lakossága csaknem eléri a félmilliárd főt. Az Egyesült Államok, Japán jóval alatta marad ennek. Az egy főre jutó GDP-ben azonban Európáé a legalacsonyabb adat. Különösen az Egyesült Államok eredményei jobbakként. Ebben feltehetőleg az is szerepet játszik, hogy relatíve kevesen dolgoznak Európában. Jelentős a munkanélküliség, vagyis aki keres, az sem mindig talál megfelelő munkahelyet. A legfőbb gond azonban az, hogy alacsony a munkaképes korosztályból munkát vállalók száma. Japánban két-három, az Egyesült Államokban öt-hat százalékkal magasabb a dolgozók aránya, mint a vén Európában.

Érdekes módon az eltartottak hányada mindhárom régióban hajszára azonos, 49,4 százalékot tesz ki. De nem mindegy, hogy ezen belül mennyi a fiataloké. Az Egyesült Államok e téren jobban áll. Európa és Japán ugyanis erősen elöregedett. Az eltartottak itt nagyobb részben a nyugdíjas korosztályt jelentik. A gyerekek megnövekednek, s munkaerővé válva fizetik a társadalombiztosítási járulékokat. Az idősök viszont már csak járadékigénnyel lépnek fel - jogosan.

Megvizsgáltuk a korosodás jelenségét az OECD kilenc vezető ipari országában. Mind a férfiak, mind a nők körében magas a születéskor várható élettartam: 2000-ben 75,2, illetve 81,2 esztendő. Az előrejelzések szerint mindkét nemnél valószínűleg tovább növekszik a várható életkor: 2030-ra 78,5, illetve 84,1 esztendő lesz a férfiaknál, illetve a nőknél. A 65 év fölötti korosztály aránya a népességen belül 2000-ben már 15,4 százalékot tett ki, de ez 2030-ra várhatóan 25 százalékra emelkedik. A 65 év felüliek aránya a munkaképes korú népességhez viszonyítva az előrejelzések szerint a 2000. évi 23 százalékról 42 százalékra fog emelkedni! Különösen rossz a várható adat az olaszoknál, ahol a mutató 2030-ra majdnem 50 százalékra nő. Bizony, elmarad az olasz bábincok sok-sok évjáráta.

Idősek a fejlett világban

Míg Németországban minden két dolgozóra, Olaszországban pedig 1,4 dolgozóra jutott egy nyugdíjas, addig az Egyesült Államokban 3,3 dolgozóra esett egy nyugdíjas 2000-ben. Japánban is csaknem három aktívra jut egy inaktív személy, s ez a helyzet Kanadában is. Ezekben az országokban a fajlagos bruttó bértéher alacsonyabb lehet, több dolgozó között oszlik meg a társadalombiztosítás költsége. A felvázolható scénáriók azonban mindenütt jelentős rosszabbodást mutatnak. Ezt az időskorú népességarányt aligha lesz képes jelentős reform és változtatás nélkül finanszírozni Európa, de valójában még az amerikai gazdaság sem. A társadalombiztosítási kiadások ugyanis az Egyesült Államokban is komoly gondokat okoznak, tekintettel arra, hogy most megy nyugdíjba a háború utáni baby-boom generációja.

Az elemzett kilenc fejlett ország időskorú népessége nem él rosszabban, mint aktív korában. Jövedelme gyakorlatilag nem marad el az aktív évektől. Ezt különböző módzerekkel érik el. Egyrészt az állami nyugdíjrendszerek, másrészt az azt kiegészítő magán- vagy vállalati pénztárak által biztosított jövedelmek, az esetleges nyugdíj melletti munkavállalás, az állami szociális juttatások, illetve a felhalmozott befektetések értékesítése is szóba jöhet. Fontos az

életmód megszervezése, is. Egyes országokban rendszerszerűen együtt élnek a generációk, vagy idősebb korukban összeköltöznek a fiatalabbakkal. Ily módon a rezsi-költségek kevesebb terhet jelentenek nekik, és sok egyéb kiadást is megtakarítanak, amit az egyedülálló idősöknek meg kell fizetniük: gondozást, takarítást, főzést. Jövedelmük így teszi elérhetővé, korábbi fogyasztási szokásaik fenntartását, kulturális, szabadidős költségeik finanszírozását, az utaztatást. Igaz, ennek a megoldásnak ára van: az együtt élőknek alkalmazkodniuk kell egymáshoz. Ezt a modellt követik például az olaszok és a japánok.

Az életminőség, a szabadon elkölthető jövedelem jelentős mértékben függ attól, hogy van-e módjuk a nyugdíjasoknak munkavállalással kiegészíteni kapott járadékaikat. Ha megkérdezzük az egyéneket - s ezt a fejlett országokban több felmérés meg is tette -, akkor általában azt választják, hogy szívesen dolgoznának nyugdíjas korukban is. Ugyanakkor a statisztika tanúsága szerint ezt mégis kevesen teszik. Az alapvető gond az, hogy nincs munkalehetőség. Pedig az igény növekvő: az Egyesült Államokban például húsz évvel ezelőtt csak a megkérdezettek fele szeretett volna nyugdíjas korban dolgozni, napjainkban már több mint hetven százalék.

Tb-rendszerek

Európában az időskorúak jövedelmét döntően kötelező társadalombiztosítás garantálja. Az Egyesült Államokban is terhet ró a nyugdíjbiztosítás az államra, de nem akkorát, mint Európában. Ott az állami nyugdíjbiztosítást a vállalati nyugdíjpénztárak rendszere egészíti ki. Ennek következtében az állami nyugdíjak fedezetére az államháztartásba befolyó társadalombiztosítási járulékok sokkal szerényebb arányú a GDP-hez képest, mint Európában. A kötelező befizetések alacsonyabb szintje versenyképesebbé teszi az amerikai gazdaságot, hiszen a béreket a vállalati nyugdíjpénztári befizetésekkel együtt számítják, s a bérszínvonalban nincs nagy eltérés. A központi befizetések aránya Japánban is alacsonyabb. Noha kínai adataink nincsenek, bátran állíthatjuk, hogy ott is versenyképesebb a járulékos bérköltségek terén a gazdaság, amellyel, hogy e feltörekvő gazdaságokban maga a bérköltség is a töredéke a nyugati szintnek. E tények értékeléséhez meg kell fontolni, hogy az ázsiai civilizációban a családi kapcsolatok szerepe más, mint az individualista nyugatban. Nem merülnek fel társadalombiztosítási költségek, mert eltartja a család idős hozzátartozóit, ápolja, gondozza, és felneveli a gyermekeket is a család jövedelméből. Vállalják a szerényebb életszínvonalat, az ellenszolgáltatás nélküli munkát. Így nem jelent pénzben kifejezett költséget a gazdaságnak ez a tevékenység. A versenyzést ténylegesen vállalt áldozatokkal pedig nem tiltja a nemzetközi kereskedelem szabályozása. Az ugyanis nem dömping, hanem valóságosan olcsóbb termelést jelent.

Mondjuk ki nyíltan: ez a tény Európát satuba szorítja. Már most is, s még inkább gond lesz a jövőben. A fejlett világnak szembe kell néznie azzal a ténnyel, hogy a gazdasági verseny civilizációk, rendszerek versenye is. Nem lesz mindegy, ki, hogyan, milyen költségekkel oldja meg az életpályák finanszírozását. A nemzetközi versenyképességet befolyásolja, hogy mekkora eltartotti terhet visz a állán egy-egy gazdaság aktív népessége, s mibe érül az a vállalkozóknak.

Az időskorúak megélhetésének döntő faktora valamennyi fejlett gazdaságban a kiépített nyugdíjrendszer. Többféle intézményi megoldás alakult ki az egyes országokban. S éppen itt érkezünk el egy ponthoz, ahol szeretnénk eloszlatni egy hazánkban is meggyökeresedett tévhitet. Ez pedig az, hogy a felosztó-kirovó rendszer rossz, a tőkefedezeti rendszer pedig jó. Ha az utóbbit bevezetjük, minden rendbe jön, s a korábbi rendszer igazságtalanságai megszűnnek.

Nyugdíjrendszerek

A tőkefedezeti rendszerekben is meg kell termelni ugyanis azt az árumennyiséget, ami majd a nyugdíjasok fogyasztását biztosítja. Valójában bár van a beépített ösztönzőkben némi különbség, a két rendszer inkább technikai jellegében eltérő. A tőkefedezeten alapuló nyugdíjrendszerek azt veszik számításba, hogy az aktív korban lévő polgárok eszközöket halmoznak fel, amíg azt folyó munkajövedelmek lehetővé teszik. Aztán, ha kell, felélik megtakarításaikat. Eladják az utánuk következőknek, akik hasonló célból, saját jövőjük biztosítására keresik azokat. Itt jönnek azonban a meglepetések az öregedő társadalmakban!

Hiába véli a magánszemély, hogy ő eleget félreért aktív éveiben. Ha csökken a fiatalok aránya, meg kell majd tapasztalnia, hogy a fészekben kevesebb tojás lesz, mint gondolta. Eladni - de kinek? A félretett pénzből befektetett eszközöket ugyanis egyre kevesebb embernek tudja értékesíteni. Kisebb lesz a kereslet irántuk, s ez csökkenti a megtakarítások értékét. Ez a szempont teljességgel kiesik a politikusok látóköréből. Nem foglalkoznak a demográfiai összetétel kérdésével. Modern liberális politikai rendszereinkben a gyermekvállalás magánügy. Pedig ha nincsenek utódok, a humántőke hiánya gondot fog jelenteni, s nem csak a tb-rendszereknek.

Valós reformok

A demográfia alakulásának vizsgálatát egyik társadalombiztosítási rendszerben sem hagyhatjuk figyelmen kívül. Az egyikről a másikra való áttérés abból a szempontból nem valódi reform, hogy nem biztosítja automatikusan a rendszer tartós finanszírozhatóságát egy elvárt jövedelem-szint mellett. A rendszerek fenntartható egyensúlyát, a tisztességes öregkori jövedelmek biztosítását csak olyan drasztikus lépések segíthetik elő, mint a korhatáremelés, az előnydíjazás szigorítása vagy a járulékok emelése. Ezek mindegyike nehezen járható út. Nem csak azért, mert politikai ellenállást vált ki. Azért is, mert a nemzetközi verseny például aligha teszi lehetővé a járulékemelést, éppen ellenkezőleg. A korhatár-meghosszabbítás pedig nem biztos, hogy az idősebbek esetében azt jelenti, lesz is munkájuk. Gyorsabb a technikai haladás, mint az emberi alkalmazkodóképesség. Ennek ellenére szinte minden fejlett országban fontolgatják a változtatásokat. Japánban például azt tervezzik, hogy 2025-től csak 65 év fölött lehet majd nyugdíjat kapni. Csaknem mindenütt valami bonusszal jutalmazták a továbbdolgozást. Angliában különbséget tesznek, ha valaki maga megy nyugdíjba, vagy ha elküldik a munkából. Svédországban 60 százalékkal nőhet a nyugdíjad, ha 70 éves korodig dolgozol.

Mindezzel együtt úgy tűnik, a társadalombiztosítási rendszerek, bármelyik formát nézzük is, nem orvo-

solják az egyik alapvető igazságtalanságot: a gyermeknevelés költségeinek figyelembevételét. A liberális társadalmi rendszerekben politikailag elfogadott, hogy a gyermeknevelés magánügy. Ezt a társadalombiztosítási reformok szempontjából felül kell vizsgálni. A szociálpolitikai támogatások nem változtatnak azon az alapvető vonala összehasonlíthatatlanul magasabb, mint a humántőke megteremtésében részt vállalóké. Ezt rendszerszerűen orvosolni kell, mert a jövő generáció léte nem magánügy, hanem közügy. Ezért javasolta a rendszerváltozás utáni társadalombiztosítás főigazgatója, hogy intézményes kárpótlást kell nyújtani a nyugdíjrendszerben azoknak, akik vállalják a több gyermek felnevelését. Nem mondhatjuk, hogy egy hatgyerekes szülő öröme hatszoros, s ezt maga dönti el, hogy igényli-e. A jövő gazdaságában kell a humántőke is a megtakarítások mellé. Míg a járulékfizetéssel mindenki megtakarít, a humántőke költségeit csak a gyermekes családok viselik. Ezt az alapvetően igazságtalan helyzetet orvosolni kell.

Lehet mondani, hogy így is olyan nehéz munkalehetőséggel biztatni a mai fiatalokat. Hogyan vállaljon gyermeket egy család, ha kilátástalannak látszik az elhelyezkedése? Ez a kormányzatok fokozott felelősségét jelenti, hogy munkahelyteremtő gazdaságpolitikát folytassanak. S azt is lehet mondani, hogy nem baj, ha nem születnek gyermekek. Migrációra is be lehet rendezkedni. De ne felejtjük el: ez egy egészen más, korántsem problémamentes Európát fog eredményezni. Erre is fel kell akkor készülni. Jó lenne azonban, ha előbb átgondolnánk: mit nyer és mit veszít Európa, ha multi-kulturálissá válik?

A kultúrák kölcsönhatását elfogadva, de meg kell őriznünk értékeinket.

A szerzők közgazdászok

Magyar Nemzet 2007. január 12. pénteki sz. Vélemény rovat